

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ДЪРЖАВНОСТ

Проф. д. ик. н. Методи Кънев
Стопанска академия "Д. А. Ценов" - Свищов

Abstract:

Globalization is maybe the most discussed but less clear among all modern processes. Someone sees in it panacea and other - danger. What are from the point of view of developing societies the benefits and dangers of globalization? Is it the end of national sovereignty and national borders really comes? Alternatively, as I think, the tendency toward globalization strengthen the need of more rigid government because of which societies become hybrid, grounded upon two principles. The exact answers will come later but this does not relieve us from keen attention now.

Keywords: globalization, benefits, dangers, multinational approach, national sovereignty, government.

Резюме:

Глобализацията е може би най-обсъжданият, но и най-неясният между всички съвременни процеси. Едни виждат в нея панацея за всички злини, а други - изключителна опасност¹. Какви са от гледище на развиващите се общества изгодите и заплахите на глобализацията? Наистина ли идва краят на националния суверенитет и на националните граници²? Или, както ми се струва, тенденцията към глобализацията засилва нуждата от по-строга държавност, в резултат на което обществата стават хибридни, почиващи на две начала. Точните отговори ще дойдат с времето, но това не ни освобождава от изострено внимание сега.

Ключови думи: глобализация, изгоди, заплахи, мултинационален подход, национален суверенитет, държавност.

Постановка

Изостаналостта ни по отношение на доминиращия Запад ни изправя пред най-сложния проблем: да постигнем обществена уреденост и икономически резултати, сравними с водещи страни. Тази стратегическа постановка крие обаче дълбоки противоречия. Потребностите ни все повече се формират според световните стандарти, а се задоволяват според националните ни възможности. Масата от хората искат бързо покачване на жизненото равнище, а икономиката по природа е силно инерционна система, предполагаща кумулативност.

Факт е, че успешни са общо взето само пазарно ориентирани либерални икономики с ясни частнособственически права, отворени към света и към научно-техническия прогрес. По тази причина се насочваме към приватизация, конкурентно-пазарни механизми, дерегулиране, ниски вносни

¹ La mondialisation de l'économie. Menace ou progrès. Problemes économiques, № 2415-2416, 15-22 mars 1995

² Moreau-Defarges, Ph. La mondialisation: vers la fin des frontières? IFRI - Dunod, 1993

мита, привличане на чуждестранни инвестиции, облекчен контрол върху валутните сделки и пр.

Движейки се по този път, се сблъскваме все повече със засилващо се влияние на процесите в световната икономика. Те по решаващ начин модифицират микроикономическите фактори, придавайки им нарастващ международен компонент. Обезсилват националната макрополитика, императивно налагайки ѝ международна хармонизация.

Глобализацията: изгоди и заплахи

Доколкото е вътрешно присъща на капитализма, тенденцията към интернационализация на икономическите отношения не е нещо съвсем ново. Тя обаче се прекъсва през периода 1913-1947 г., когато доминира протекционизмът³. През втората половина на ХХ в. се наблюдава нов скок в нейното развитие⁴. Възникват редица международни икономически организации - МВФ, СБ, ГАТТ, УНКТАД и др. След края на “студената война” и разпадането на комунистическия блок интернационализацията на икономическите отношения добива световни размери, т.е. прераства в глобализация.

И все пак разликата между глобализацията на икономиката в края на ХІХ в. и края на ХХ в. е фундаментална. Тогава основа е колониалната експанзия на няколко имперски сили, а сега - идеите за отворено демократично общество. Международните икономически отношения все повече получават производствена основа чрез транснационалните корпорации /ТНК/, техните филиали, производственото коопериране, смесените предприятия, планетарните комуникации. Образуват се наднационални финансово-икономически и търговски мрежи. Растежът на богатството и благоденствието се насърчава от международното икономическо и културно сътрудничество. То се преценява като най-добрата политика за всяка страна, противопоставена на старата политика по принципа “разори съседа си”⁵. Новите комуникации, светкавичната информация за производствени мощности и пазари по света, мрежите на ТНК, кръстосаните преки чуждестранни инвестиции, засилената мобилност на капиталите и пр., всичко това придава ново качество на глобализацията. Засягат се не само производството и пазарите, а и такива сфери, като бюджетната, данъчната, социалната, образователната, здравната и др. Светът - както казва Ф. Моро-Дефарж - става “дебатиращ театър”⁶ за формиране на глобализирано обществено мнение.

По принцип превръщането на световната икономика в интегрирано цяло би трябвало да носи **изгоди** на развиващите се страни. Свободната търговия, осигурявайки евтини, качествени и разнообразни стоки и услуги, е в полза преди всичко на потребителите. Тя принуждава местните производители и търговци да намаляват производствените и транзакционните разходи и цените, за да са в състояние да отговарят на външния конкурентен натиск. Свободната

³ Jacques, P., Sachwald, F. Mondialisation: La vraie rupture du XX e siècle. Politique étrangère, P., 2000, № 3/4

⁴ Vasquez, Jan. The Return to a Global Economy. Ideas of Liberty, November 2000

⁵ С основание Богоров пише: “Никой не може спечели нищо, ако е заобиколен от такива, които нямат нищо” /Богоров Ив. Изобщо за наука, занаят и търговия. В: И се започна с “Български орел”. Подбор от П. Тотев. С., Български писател 1983, с. 159/

⁶ Moreau- Defarges, Ph. Mondialisation: L’ irreversible et l’ irresolu. Debat, P., 2000 № 112, p. 103

търговия се съпътствува с трансфер на нови технологии, патенти, ноу хау, мениджърски и маркетингов опит, доставя липсващи ресурси на развиващите се икономики, дава тласък на местния бизнес. Безмитната търговия осигурява по-лесен достъп до пазарите на богатите страни. Факт е, че отворените развиващи се икономики просперират за разлика от страните, обрекли се на изолационизъм. Редица от тях се превърнаха в “нови индустриални държави”. Въпросът е дали цената на прогреса не се заплаща главно от развиващите се страни? Има ли неравностойност и, следователно, несправедливост?

Засилващата се международна конкуренция, от гледище на дълъг срок, вероятно води до издигане равнището на икономиките на развиващите се страни. Но безспорно глобализацията поражда и сериозни заплахи⁷. От гл.т. на кратък период е факт, че икономическите агенти в развиващите се страни не могат веднага да отговорят на ударите на по-силните конкуренти и са принудени да намаляват или реалните заплати, или заетостта. На практика не се потвърждава теоремата на Хекшер-Олин, че вследствие международната конкуренция при свободна търговия намаляват цените на редките ресурси /на капитала в развиващите се страни и на труда и земята в развитите/ и се повишават цените на изобилните фактори /на труда и земята в развиващите се икономики и на капитала в богатите страни/. Следователно не се стига и до сравнително изравняване на доходите. Но не само това. Глобализацията безспорно разчиства стопанското пространство за влиянието на големите промишлено-финансови групи⁸. Наред със всичко друго тя облекчава финансовите игри на спекулантите и глобализира престъпността, свързана с наркотрафика, хазарта, проституцията, търговията с оръжия и със скъпоценности. С нея са свързани периодично избухващите международни финансови кризи, поради което се глобализира и несигурността. Глобализацията засяга не само сферата на икономиката, а и всички други сфери на обществото, в т.ч. и националната култура. Доколкото съществува конкуренция и в тази област, евтините продукти на масовата западна /главно американска/ култура подкопават влиянието на националните културни ценности и традиции.

И сега, както във времето на разюздания протекционизъм, Западът налага волята си в икономическо отношение чрез т.нар. скрит протекционизъм, осъществяван посредством изисквания за всевъзможни квоти и стандарти от трудов, екологичен, санитарен, естетически и пр. характер. Повечето от тях са мъчно изпълними предвид степента на развитие на икономиката на развиващите се страни. Въпросът е когато Западът е бил на по-ниско ниво на развитие, дали са били спазвани такива изисквания? Дали всяка синхронизация ни приближава до световните стандарти, но подкопавайки темповете на растеж и конкурентоспособността⁹ на развиващите се икономики ни отдалечава от Запада по БВП на глава от населението? В резултат се ограничава интегрирането на развиващите се страни в световните търговски и капиталови мрежи.

⁷ Klen, M. Les affres de la mondialisation. Défense national, P., 2000, A 56, № 10; Cassen, B. Les dangers sociaux de la mondialisation. Analyses de la SEDEIS, № 185 janvier 1992

⁸ Според М. Клен в 100 водещи в света икономически субекти се включват 49 държави и 51 ТНК. На най-големите 200 ТНК се падат 30% от световното производство / Виж Клен, М. цит. съч., с. 105-106

⁹ Wolf, Martin. Old Wine in New Battles, IEA Economic affairs, March 1997

И по отношение на Запада глобализацията предизвиква отрицателни настроения в общественото мнение. Преди всичко те са свързани с възможността за свободно движение на хора, носещо деформации на трудовия пазар, а в редица случаи - и престъпност. Според П. Жак имиграцията в САЩ намалява реалните заплати на неквалифицираните или слабоквалифицираните с 30-40 %¹⁰. По много причини, в т.ч. политически, се налага Западът да оказва безвъзмездни помощи за финансиране на различни програми за развитие на бедните страни. Най-последно по причина на глобализацията се засилват нелоялната конкуренция и стопанската несигурност, което подкопава основите на либералното капиталистическо общество.

Ето такъв противоречив процес е глобализацията.

Мултинационален подход и държавност

Възможните отговори на наднационалния глобализъм са или изолационизмът, или мултинационалният подход /регионализъм/. Очевидно изолационизмът, обикновено вземащ формата на авторитарен национализъм, е безперспективен. Далеч по-плодотворен е, - както показва примерът на ЕС, на НАФТА, АСЕАН и др. регионални формирания, - мултинационалният подход към националните проблеми. Той означава не игнориране на нацията-държава, а вграждането ѝ в по-широки регионални интереси и като отговор, и като мост за интегриране в глобалните мрежи. Това придава нова конотация на държавността предвид предизвикателствата на глобализма. Държавността е изразяване и защита със сила, законност и ред на духа, общия интерес и общата воля на хората, живеещи на дадена територия. Не е лъжехипербола, а е факт, че глобализмът съдържа в себе си в зародиш ерозията на нацията-държава. Но както винаги, ако една тенденция се схваща като заплаха, възниква нейна контратенденция, която неутрализира първата и носи равновесие. Доколкото се запазват във времето духът, обичаите, традициите, съответно интересите и волята на териториалните общности, ще се запазва - макар и в променлива форма - и държавността като тяхната еманация, независимо от това, дали се свиват или разширяват териториалните общности.

Това, което понастоящем глобализацията налага е изменението на типа на държавността, а именно:

- демократичност, а не тоталитаризъм;
- допълване, коригиране и регулиране, а не изместване на пазара;
- еманципиране, а не поглъщане на гражданското общество чрез монополизиране на социалните отношения и превръщането им в политически;
- гарантиране, а не погазване на човешките права и свободи;
- осигуряване върховенството на закона, а не на волунтаристични политически елити;
- утвърждаване на националната духовност и ценности, а не на монопола на една идеология.

Идеолозите и политиците имат слабост да преувеличават значението на едни сфери от обществения живот и да държат в сянка други - например на икономиката пред културата, на пазара пред държавата и пр. Но икономиката е неделима от институциите, от господстващия национален дух, от законовия ред

¹⁰ Jacques, P., Sachwald, F. Mondialisation: La vraie rupture du XX e siècle. Politique étrangère, P., 2000, № ¾, p. 609

и т.н. Вярно е, че икономиката е в сърцевината на социалния живот, че най-вече икономическите потребности мотивират хората за едни или други действия. Ала икономиката е непонятна, хаотична и често стерилна, когато се схваща извън другите отношения и институции - културата, правото, морала, религията и пр. Именно те уреждат, поддържат и насочват в една или друга посока икономическия живот. Те свързват хората в общество и придават предвидимост на тяхното поведение. Обществото и неговата история са емергент на тази взаимна зависимост. Така че никоя от тези сфери, взета сама за себе си, в т.ч. и икономиката, не може да даде на политиката на държавата нейните ръководни идеи. И човекът, и нацията съществуват едновременно във всички структури и затова ценността на човека и на нацията остават постоянен ръководен принцип на държавата. Парадокс е, но точно от това - да използваме марксисткият израз - държавата не "заспива", а обратно, в условията на глобализация се засилва нейното значение. Това е така, защото¹¹:

- само държавата изразява суверенитета на народа и има мощта да го защити. Когато не е в състояние да стори това, вакуумът се запълва от неидентифицирани структури с користни цели;

- само държавата в обобщен вид олицетворява националната идентичност на хората и изразява склонността им за принадлежност и съпричастност;

- само националната държава е в състояние да поставя в законови рамки и свободата, и сигурността, без което и двете се саморазрушават;

- само държавата е легитимна да упражнява при нужда сила срещу престъпността, външната агресия или други заплахи;

- само сътрудничеството между държавите може да поддържа международния ред и международната сигурност.

Защото държавата - както казва М. Клен - е "душата на народа", живеещ на определена територия, именувана родина.

¹¹ Тачър, М. Изкуството на държавника. Стратегии за промяна на света. Пр. от англ., С. "Слънце", 2002, с. 485